

ONA TILI FANINI FANLARARO INTEGRATSIYALAB O‘QITISHNING MAZMUNI

Samarova Nazokat Xolxo‘jayevna

Toshkent viloyati Parkent tumani 19-umumiy o‘rta ta‘lim maktabining ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ona tili va adabiyot darsi jarayonida integratsiyaning o‘rni haqida ma‘lumot berilgan.*

Kalit so‘zlar: *fanlararo integratsiya, ruhiy-pedagogik xususiyat, o‘quv materiallarini integratsiyalash.*

Maktabda o‘qitiladigan har qanday fandan beriladigan bilim, tarkib toptiriladigan ko‘nikma va malakalarning shakllantirilishida turdosh o‘quv fanlarning o‘zaro uyg‘unlikdagi imkoniyatlaridan yetarlicha fodalanishning ahamiyatini chuqur anglab yetmog‘imiz har bir pedagog va tarbiyachi o‘zining kundalik pedagogik faoliyatini o‘z fani doirasida fanlararo aloqani amalga oshirishga yo‘naltirish zarur va muhim masalalar tarkibiga kiradi. Ulug‘ didaktik Yan Amos Komenskiy ta‘kidlashicha: “Bir-biri bilan bog‘liq bo‘lgan hamma narsa, huddi shunday holda o‘rganilishi kerak”. Fanlararo bog‘liqlik g‘oyasiga keyinchalik juda ko‘p pedagoglar yondoshib, uni rivojlanishi va umumlashtirilishiga hissa qo‘shdilar. D.Lokk g‘oyasiga ko‘ra: “Ta‘lim mazmunining aniqlanishida bir fan boshqa fanlar elementlari va faktlari bilan to‘ldirilishi kerak”.

I.V.Pestalossi o‘zining didaktik maqolasida o‘quv darsliklaridagi bog‘liqlik masalasiga keng to‘xtalib o‘tar ekan: “Bir-biri bilan bog‘liq fanlari ongiga keltir, ularni tabiatdagi uzviy bog‘liqlik holatida ekanini angla” -deydi. Pestalossi bir fanning boshqa bir fandan uzoqlashuvi hatto havfliligini ta‘kidlaydi.

O‘tmish pedagogikasida didaktik ta‘sirining ruhiy-pedagogik xususiyati hamda psixologik-pedagogik bog‘liqlik to‘g‘risida K.D.Ushenskiy shunday deydi: “Har qanday fan tomonidan xabar qilinayotgan bilim va g‘oya dunyo va xayotga keng nigoh va yorituvchan holatda berilishi lozim”. Fanlararo bog‘liqlik nazariyasining ishlab chiqishda K.D.Ushenskiy juda katta ta‘sir ko‘rsatdi. Ushbu metodika rivojida X.V.Stoyunin, N.F.Bunakov, V.I.Vodovozov va boshqa pedagoglar samarali ish olib bordilar. Fanlararo aloqa va integratsiyaning maktablarda o‘qitish va tarbiyalashdagi ahamiyati juda ko‘p pedagog olimlar tomonidan ko‘rib chiqiladi. Pedagog olimlardan D.Zvernov, A.Danilov, N.Maksimova, P.Baranov, M.Skatkin; ruhshunos olimlar Y.Kabanova-Miller, M.Polizina, A.Samarin, I.Vergelis; Metodist olimlar R.Lvov, G.Goreskiy, N.Svetlovskaya, M.Kolyagina, N.Pristupa va boshqalar. Bir qator ilmiy ishlar boshlang‘ich maktablarda fanlararo va fanlar ichidagi bog‘liqliklar muammosiga bag‘ishlangan bo‘lib, o‘quv qo‘llanmalari integratsiyasini asta-sekin yaratib, yo‘lga

qo'yish masalalariga qaratilgan masalan: T.Ramzayev, G.N.Akvilev, N. Vinelkin, G.Beltyukov va boshqalar.

Integratsiya jarayoni o'rganishda I.Boguslovskiyning "Go'dakdan-olamga, olamdan-go'dakka" maqolasining ahamiyati katta. Unda aytilishicha: Bolalarning atrof-muhitni his qilish, unga o'rganish va maktab ta'limida bu muhitni turli fanlarga sun'iy ravishda bo'linishi turli xil qarama qarshiliklarga sabab bo'ladi. Bunday qarashlar XIX asrning o'rtalaridayoq olimlarimiz tomonidan e'tirof etilgan edi. G'arbiy Yevropaning bir qator mamlakatlarida (ayniqsa Germaniyada) umumlashtirilgan dasturlar tuzila boshlandi. Bu dastur mualliflari o'rganilayotgan hodisalarni mo'ayyan bir o'zak atrofiga jipslashtirishga harakat qiladilar. Ko'pincha bu o'zak atrof muhitni o'rganishdan iborat bo'lib, mehnat jarayoni va madaniyatini ham o'ziga birlashtirgan edi. XIX asr va XX asr boshlarida integratsiya g'oyasi ilg'or g'oyalar qatori qadrlanadi. Nomdor ta'lim islohotchisi J.Dyun farzandni quyosh qatori qo'yib, uni pedagogika markazi deb, o'quv dasturlarini takomillashtirishning yangi prinsiplarini ilgari surdi. Bunga "Go'dakdan-olamga, olamdan-go'dakka", tezisi misol bo'la oladi. Keyinchalik markazlashtirilgan fanlar o'ziga bolaning ongini kengaytiruvchi mavzular paydo bo'ldi. Bola ulg'aygan sari uning dunyoqarashi kengayib, ongida oila maktab tuman shahar mamlakat insoniyat koinot kabi tushunchalar paydo bo'la boshlaydi va ilm darajasi ham o'sib boradi.

XX asr boshlarida pedagogika yo'nalishida bir nechta qiziqarli ishlar bilimlarni integratsiyalash yo'lida olib borildi. Bu yo'nalishda ayniqsa boshlang'ich ta'lim sohasida ilg'or siljishlar ro'y berdi. Masalan: Pedagog-navator N.I.Papov rahbarligida ochilgan "Moskva shahri o'qituvchilari to'garagi" (1910-1915). Samarali ish olib bordi. Bu o'qituvchilar o'zlarining ish dasturlarini ishlab chiqdilar. Unda iloji boricha ko'proq fanlarni birlashtirib, integratsiyalash imkoniyatlarini kengaytirish g'oyasi ilgari surildi. Bu holatda boshlang'ich maktablarda asosiy o'rinda ikki fan yo'nalishi turishi ko'zda tutilgan.

1. Tabiatshunoslik.
2. Jamiyatshunoslik

Bu fanlar bolalarda atrof-muhit bilan tanishish, odamlar, jamiyat, tashkilotlar hamda o'zining vazifalari bilan tanishishga yo'l ochib beradi. Gumanitar va tabiiy fanlar bo'lmish tarix, geografiya, tabiatshunoslikni bir-biri bilan chuqur va keng bog'liqliklari qayt etib o'tiladi. Grammatika va arifmetika fanlari esa boshqa fan materiallari orqali birlashtirilishi ko'zda tutildi. Bu bilan boshlang'ich ta'lim maktablarida o'z ichiga ko'p fanlarni mujassamlashtirgan bita fan-olamshunoslik (dunyoshunoslik) fanini o'qitish g'oyasi o'rta tashlanadi. Bu fan ta'lim-tarbiya yo'nalishida integratsiya yo'lini tungan asosiy fan hisoblanadi.

O'quv materiallarini integratsiyalash, fanlararo uzviylikni mustahkamlash va maktab islohati hususida 1915-16-yillarda xalq ta'limi yo'nalishida samarali ishlar olib borilgan. Shu davrda o'quvchilarni atrof-muhit xayoti materiallarini o'zlashtirish va kuzatishga mo'ljallangan "Vatanshunoslik" kursini qo'llash nazarda tutilgan. Bunda

tabiat, xayvonot olami, inson kabi tushunchalarni o'z ichiga olgan keng dastur mo'ljallangan. Birlashtiruvchi o'zak sifatida maktab ko'cha qishloq shahar viloyatlar olindi. Lekin integratsiya muammosi o'zining yuqori pedagogik darajasiga 1920-yillarda yetdi. Davlat olimlar kengashi fanlarni asosan uchta bloka ajratdilar. Bu bloklar bilimlar mazmunini yo'naltirishda katta ahamiyatga ega edi. Ular:

1. Jamiyatshunoslik.
2. Mehnatshunoslik.
3. Tabiatshunoslik.

Bunday holatda o'quv darslari integratsiyaga kirishib, o'zlarining xususiyatlarini yo'qotishadi yoki o'rta zvenoda qolib ketardi. Lekin o'zining mazmuni va jihatlari bilan umumlashgan mavzu: shahar kolxoz fabrika tushunchalarini o'zlashtirishda qatnashadi.

Bunday integratsiya yo'nalishi hamma fanlar uchun bir xil bo'lmadi. 1927-yilgacha tarix, geografiya va adabiyot fanlari jamiyatshunoslik faniga qo'shib yuborilgan edi. Lekin 1930-yillar boshlarida bunday novoshirlik, pedagogik izlanishlarga chek qo'yildi. Maktab tizimi an'anaviy alohida fanlar ta'limi sistemasiga qaytdi. Albatta, ba'zi ba'zida oldingi kurslar va fanlararo bog'liqliklarga qaytishga chaqiriqlar bo'lib turdi. Adabiyot darsida o'qituvchi L.Tolstoyning "Urush va tinchlik" asarini o'qitish jarayonida 1912-yilgi Ulug' Vatan Urushini L.Tolstoy o'ylab topmagan desa, shuning o'zi kifoya qilardi. Tarix o'qituvchisi esa ushbu voqealarga qiziqqanlarga asarni o'qib chiqishni maslahat beradi. Fanlararo integratsiyaning yuqori cho'qqisi deb jamiyatshunoslik darsidagi "Materiya" mavzusini tarix, fizika va Kimyo fanlari o'qituvchilari bilan o'tkazish hisoblanadi.

Huddi shunday konyuktor-ideologiya integratsiyasi sanoat ishlab chiqarish korxonalarida, qishloq xo'jaligida nazariy bilimni ishlab chiqarishdagi mehnat va texnologik jarayonlarni amalga oshirishda qo'llanadi. 80-yillarning yarmidan maorif tizimida integratsiya masalasiga yondoshuvlar yana rivojlandi. Bunda asosan 4 ta yo'nalishga e'tibor qaratildi. Ularni birlashtirishda mazmun jihatdan integratsiya manbalarini alohida fanlar tashkil etadi.

Integrativ manbada hamma fanlar rivojlanayotgan ijod mahsuli sifatida hal qilinishi, texnologik integratsiya asosga umumta'lim jarayoni kompyuterlashtirish yo'nalishiga o'tish, dars jarayonida hamma o'qituvchilar uchun aktiv bo'lgan usulda o'qitish usullarini va sintetik harakterga (Dunyo badiiy madaniyatiga) ega bo'lgan darslar hamda sun'iy ravishda barpo etilgan metopredmetlar (belgi, son, simvol) bo'lishi nazarda tutilgan. Maktab ta'limi bolalarni fan asoslari bilan qurollantirishga qaratilgan. Barcha o'quv predmetlari yagona maqsadga – barkamol insonni etkazib chiqarishga da'vat etilgan. Bu ta'limning umumiy maqsadi hisoblanadi. Ta'lim jarayonining umumiy maqsadi nazariy bilimlar, malakalar o'quvchining aqliy taraqqiyoti, tafakkuri, dunyoqarashi kabi uzvlardan tashkil topadi.

Ta'lim jarayonining umumiy maqsadini tashkil etgan uzvlar o'zaro uzviy bog'langan. Nazariy bilimlarni o'rganmasdan, malakalar hosil qilmasdan

o'quvchilarni aqliy jihatdan taraqqiy ettirish mumkin emas. O'quvchilarni aqliy jihatdan taraqqiy ettirmasdan, ularning tafakkurini o'stirmasdan, bolalarda dunyoqarashni shakllantirib bo'lmaydi. Tafakkur - jarayon, xotira uning mahsulidir. Shunday bo'lgach, o'quv jarayonida o'rganiladigan bilim o'quvchining o'z tafakkuridan qancha ko'p o'tsa, o'rganilayotgan mavzu ustida bolalarning faol aqliy faoliyati qancha ko'proq tashkil etilsa, o'rganilgan bilim xotirada shuncha ko'p va uzoq muddat saqlanadi.

Ta'lim jarayoni maqsadini tahlil qilishni yana davom ettirsak, xususiy maqsadni, xususiy maqsadni amalga oshirishda rioya qilinadigan juz'iy maqsadni, juz'iy maqsadning uzvlari yoki yaqin didaktik maqsadni ajratib olish mumkin.

Ta'lim jarayonining xususiy maqsadi alohida olingan bir o'quv predmetini o'rgatishdan ko'zlangan maqsaddir. Ta'lim jarayonining juz'iy maqsadi deganda, ma'lum bir o'quv materialini o'rganishdan ko'zlangan maqsadni tushunamiz. Juz'iy maqsad o'quv materialiga ko'ra belgilanadi. Masalan, "Ravishlarning ma'no jihatdan turlari" mavzusini o'tishning maqsadi o'quvchilarga holat, payt, o'rin, daraja-miqdor ravishlarini ajrata olishni, ularning o'zaro farqlari, o'ziga xos xususiyatlarini, ma'nolarini singdirishdir. Ta'lim jarayonidagi juz'iy maqsadlarni amalga oshirish yo'li bilan o'quvchilar bo'lakdan butunga qarab boradilar. O'quv predmeti to'liq o'rganilgach, ularda shu o'quv predmetiga oid ma'lum tushuncha hosil bo'ladi. Demak, ta'lim jarayonining juz'iy maqsadi o'quv predmetining mazmuni, o'quv materialining xususiyatlari ko'ra belgilanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1. Fuzalov S., Xudoyberganova M., Yo'ldosheva Sh. Ona tili. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik / 14-nashri. – T.: O'qituvchi, 2016. – 192 b.
2. Mirziyoyev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O'zbekiston, 2017.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетини ташкил этиш тўғрисида” ги ПФ-4797 сонли Фармони. 2016 йил 13 май.
4. Mirziyoyev Sh. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash –yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – T: O'zbekiston, 2017.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida”gi 2017- yil 7-fevraldagi farmoni.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari” to'g'risidagi qarori. – Xalq so'zi, 2017-yil, 21-aprel.
7. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – T.: O'zbekiston, 2014.

8. Ўзбекистон Республикасининг «Давлат тили ҳақида»ги Қонуни //Ўзбекистоннинг янги Қонунлари: Тўплам. –Т., 1996. – Б. 20-30.
9. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни // Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. – Т.: Шарқ, 1998. –Б. 20-29.
10. Ўзбек мактабларида она тили таълими концепцияси // Тил ва адабиёт таълими. – 1994. – № 1. – Б. 8-13.
11. Dustov S.R., Yusupov A.A., Azamkulov A. (2023). “Methodology Of Teaching Mathematics In Primary Grades”. Journal of Pharmaceutical Negative Results, 7480-7485.
12. Abdunabiyevich, A. F. (2023). DARSLIKDA YORITILGAN ZULFIYAXONIM MAVZUSINI STEAM YONDASHUVI ASOSIDA O'RGANISH. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 20(2), 98-103.

